

Опубліковано: Одеський лінгвістичний вісник. Науково-практичний журнал. – Вип. 9. – Т. 2. – С. 99-103 (0,6 др. а.).

УДК 811.161.2:81'28(477.61)

Магрицька І. В.

ВЕРБАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ ОБРЯДУ КОМОРИ У СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРКАХ ЛУГАНЩИНИ

У статті представлено лексику, що відбиває процесуальну, агентивну і предметну сторони обряду комори в українських говірках Луганської області; весільні найменування описано в широкому етнолінгвальному контексті.

***Ключові слова:** весільні номени, обрядова семантика, мотиваційна ознака, символіка, евфемізми, конотація.*

Магрицкая И. В. Вербальный компонент обряда «коморы» в восточно-слобожанских говорах Луганщины. Статья.

Представлена лексика, отражающая процессуальную, агентивную и предметную стороны обряда первой брачной ночи в украинских говорах Луганской области; обрядовые названия описаны в широком этнолингвистическом контексте.

***Ключевые слова:** свадебные лексемы, обрядовая семантика, мотивационный признак, эвфемизмы, коннотация.*

Mahrytska I. Verbal component of the komora ceremony in the dialects of Eastern Slobozhanshchyna of Luhansk region.

The article describes the lexis, representing the procedural, agentive and objective aspects of the komora ceremony in the Ukrainian dialects of Luhansk region. Wedding terms are described in the wide ethnolinguistic context.

Key words: wedding nomens, ceremonial semantics, motivational feature, symbolism, euphemisms, connotation.

Перспективним напрямом сучасної славістики є етнолінгвістика – галузь мовознавства, яка вивчає зв'язки між мовою та різними сторонами матеріальної і духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, мистецтвом, етнопсихологією та ін. [20, 164]. Один із аспектів етнолінгвістики – вивчення явищ традиційної народної духовної культури як цілісного культурного тексту в єдності, взаємодії і взаємозумовленості вербальних і невербальних засобів вираження значень.

Етнолінгвістичні дослідження мовних фактів, пов'язаних із традиційною родинною обрядовістю українців, завжди зберігатимуть свою актуальність, оскільки їх здійснення відкриває шлях до встановлення зв'язків між матеріальною і духовною культурою етносу і висновків про світосприйняття наших предків.

Оскільки з-поміж інших родинних обрядів весільний досі збережений як найповніше, це вможливує спостереження за його вербальною стороною в різних українських діалектах і в наш час.

Безсумнівну наукову цінність становить етнолінгвістичне дослідження обряду комори – особливого звичаю першої шлюбної ночі, який донедавна зберігав рудименти давніх землеробських культів (адже статевий акт у весільних піснях порівнюється з оранкою незайманої землі [2, 281]) й, очевидно, в минулому належав до жіночих ритуальних ініціацій [2, 318].

Цей обряд як культурний феномен здавна привертає увагу вчених. Так, іще в XVII ст. французький етнограф і мандріник Г. де Боплан детально описав мало не прилюдну дефлорацію дівчини-нареченої [1, 66-68]. Опис обряду комори з різних українських теренів, а також весільні пісні, пов'язані з цим обрядом, знаходимо у працях відомих етнографів кінця XIX – початку XX ст. (Х. Вовка, І. Данильченка, В. Кравченка, В. Милорадовича, П. Чубинського), а також у матеріалах Етнографічної Комісії НТШ. Структуроване весілля, елементом якого є об-

ряд комори, подають пізніші етнографічні праці Н. Здоровеги, В. Борисенко, І. Несен.

Сьогодні український весільний обряд комори є об'єктом уваги більшою мірою етнологів [3; 6; 10], меншою – етнографів [8; 12], культурологів [9] та етнолінгвістів [18].

Досі обмаль наукових публікацій про східнослобожанський діалектний континуум як ареал пізнього формування; не здійснено й цілісного етнолінгвального опису обряду першої шлюбної ночі з теренів Східної Слобожанщини.

Наша розвідка має на меті представити лексику, що відбиває процесуальну, агентивну і предметну сторони обряду комори; й описати весільні номени в широкому етнолінгвальному контексті.

Аналіз ґрунтується на емпіричному матеріалі, зібраному польовим методом у 102 українських селах переважно північної частини Луганської області в середині 90-х років минулого сторіччя за спеціально укладеною програмою, а також на зафісованих на аудіоплівку описах східнослобожанського весільного обряду. Нашими інформантами були люди, які добре знають традиційне весілля. У діахронному аспекті використано давніші описи слобожанського весілля [4; 7; 14].

Дозволимо собі погодитися з висновком етнологів [6, 192] про те, що обряд комори відбувався в регіонах, де практикувалася спільна ночівля молоді на вечорницях. Так, в одному з сіл на Луганщині, де існувала перевірка молодої на цнотливість, нам розповіли: *«Примісткі намощують, рядна настелюють і сплять усі разом. На восьми душ робили примісткі: чотири дівчати і чотири хлопці. А договір був такий: до кого буде хтось надолужати – обзивайся. І робили так, що всі дівчата були хорощі»* (тут *примісткі* – ‘дерев’яні лави’, *надолужати* – ‘надокучати’, *хорощі* – ‘цнотливі’).

Учені стверджують, що збереження дівчатами недоторканості до весілля, а також публічний осуд дошлюбних сексуальних стосунків – загальноукраїнська традиція. Певним доказом цього може слугувати й почута нами розповідь одного з наших земляків – відвідувачів музею на місці колишнього німецького

концентраційного табору «Заксенгаузен». Під час екскурсії групі туристів, серед яких він був, розповіли, що, коли в період Другої світової війни молодих українців забирали до Німеччини, їм спочатку робили медогляд на виявлення можливих хвороб та придатності їх до фізичної праці; і за статистикою німецьких лікарів-гінекологів, 96% українських дівчат були незайманими (для порівняння: 90% тодішніх німкеней утратили свою цнотливість до шлюбу).

Старші люди, з якими ми спілкувалися під час експедицій, кажуть, що після недовгого перебування за весільним столом молодих відправляли спати в окреме приміщення – комору чи сусідську хату. Свашки стелили постіль, а свекруха вручала невістці нову сорочку.

Висока народна мораль вимагала від дівчини-слобожанки збереження цноти до весілля, і більшість дівчат дотримувалася цього правила. Після першої шлюбної ночі з'ясовувалося, чи була молода цнотливою. Знали, що жених, якщо любив наречену, міг довести її «порядність» нечесним шляхом: брав голуба і його кров'ю позначав сорочку та простирadlo – казали, що *голуб'яча кров підходить під людську*. Часто з молодою відправляли спати сторонню людину – дружка (розпорядника весілля від роду молодого), або ж він був присутнім при цьому.

У давньому обряді перед шлюбною ніччю молода роззувала чоловіка, а він бив її халявою по спині й велів узяти гроші, що випали з халяви [7, 170]. Наші інформанти розповіли, що дружко брав із собою двох свідків – чоловіка та жінку, які приносили курку або півня і в разі, якщо шлюбна ніч закінчувалася щасливо, ловили птаха й варили на вогнищі, а самі стрибали через нього. В цьому ж випадку свашки знімали з молодої сорочку і як аргумент невинності дівчини показували всім присутнім гостям; мати молодого підносила дітям солодке вино; до батьків молодої відправляли послів, які з галасом, музикою й танцями повідомляли про щасливий кінець шлюбної ночі. У минулому послі молодого несли з собою варену чи сиру курку, якою дружко пригощав батьків молодої: батькові давав курячу голову, матері – задню частину, іншим родичам – по шматку [7, 172].

Якщо ж молода виявлялася нечесною, то цього ж вечора їй співали сороміцьких пісень і все руйнували в хаті: *дружко ковиряє грубу, долівку довбє, все в хаті розкидає, шоб молода́ у́тром поприбирала все й пісочком зсіпала; горóх моті́ли, кóмин обдира́ли, всю долівку зрива́ли; стіни дра́ли, коминя́.*

Частіше молода виявлялася цнотливою й весілля завершувалося щасливо. Наступного ранку мати молодої приносила зятеві сніданок, гості молодого влаштували веселе гуляння з музикою, танцями, співами та демонстрацією відповідних атрибутів.

Для обстеженої нами території характерна різноманітність давніх традицій вшанування дівчини, яка зберегла цноту, та її батьків, але обов'язковими знаками цього були символічні предмети червоного кольору. В іншому ж випадку наступного дня продовжувалося прилюдне ганьблення молодої та її родини, що також донедавна зберігало численні традиції з використанням інших атрибутів. Часто на цьому весілля й завершувалося. Бувало навіть, що після публічного сорому та глузування молода або хтось із її батьків покінчували життя самогубством: *«Булó п'ять год наза́д такé: ма́тері наді́ли на ши́ю хому́т, а вона́ злі́зла на сті́л та все на столі́ поперекида́ла й перетопта́ла, а нау́тро ніве́сти ба́тько пові́сився».*

Сучасний обряд комори відрізняється від давнього відсутністю демонстраційних дій і атрибутів, він не має продовження, оскільки сьогodнішня мораль не дуже вимоглива до цнотливості дівчини-нареченої, що стала таїною для молодої пари. Калина на короваї, традиційний символ дівочої невинності, присутня тепер на кожному без винятку весіллі, навіть якщо молода вже вагітна.

С. Маховська відзначає, що у зв'язку з падінням моралі, поширенням урбанізації та цивільних шлюбів обряд комори від 1930-х років почав зазнавати змін, однак цю традицію повністю не знівельовано [10, 138].

Найпоширенішими елементами демонстрації цнотливості молодої в регіональному весіллі виступають такі реалії, як калина на короваї, червоні стрічки та заполоч (ними прикрашали весільне печиво, пляшку горілки чи вина з житніми колосками, пару ложок для молодих, а також кінські гриви), що позначені назва-

ми: *каліна, красні лєнти, за́полоч*. Менш поширеними предметними знаками дівочої цноти є предмети, що мають назви: *сорóчка (рубáшка)* ‘сорочка молодої після шлюбної ночі’, *прóстїнь (рядно́, по́стїль)* ‘постіль після шлюбної ночі, яку підносили матері молодого / молодої або вивішували на воротах двору молодого’, *красний фла́г* ‘весільний прапор’, *віха́* ‘прив’язаний до палиці пучок сіна з червоною стрічкою; імітація весільного прапора’, *пучо́к красної лєнти* ‘червоні стрічки, які вручали матері молодої’, *красна мате́рія* ‘червона матерія, яку дарували матері молодої’, *красна лєнто́чка* ‘стрічка, якою розмахували родичі молодої’, *по́душка з красною на́волочкою* ‘червона подушка, з якою танцювали свашки молодого, підкидаючи її вгору’, *красний по́яс* ‘елемент одягу молодої’, *красний рушні́к* ‘атрибут дружка’.

Уже на основі переліку назв реалій, що сигналізують про невинність молодої, переконуємося в тому, що їх сполучною мотиваційною ланкою виступає червоний колір предметів, який другого весільного дня стає відповідним архісимволом. Важливими в цьому плані є слова матері молодої, яка, радіючи з приводу наявності цих ритуальних атрибутів, вигукує: «*Тепє́р у нас усє красні́є!*».

Зважаючи на те, що калинові грона найчастіше використовуються в обстежених нами селах під час дівич-вечора та другого весільного дня, можна зробити висновок про те, що цей східнослов’янський рослинний символ дівочтва, незайманості, жіночості, краси, здоров’я, у східнословобожанському весіллі має вужчу семантику: в умовах першої обрядової ситуації калина реалізує себе як символ заміжжя, а в умовах другої – як символ цноти молодої.

Лексема *фла́г* позначає весільний прапор, який, на думку М. Сумцова, первісно був корогвою вершників жениха [16, 11-12]. Лексема *віха́* як назва весільного прапора, очевидно, зберігає формальний і значеннєвий зв’язок із заг.-вж. *віха* ‘жердина з віхтем соломи; гілка як знак’.

Обрядово маркованими є найменування сорочки молодої з ознаками її дівочтва, яку демонстрували всім присутнім – *краса* [14, 695], *чесність*. На нашу думку, позначення конкретного предмета абстрактними евфемізованими назвою –

свідчення високого ступеня важливості атрибута, який, без сумніву, не лише вирішував успіх подальшого весілля, а й долю молодої жінки. Аргументом цієї тези можуть бути слова матері молодого, яка, даючи невістці чисту сорочку напередодні шлюбної ночі, зауважує: «*Ця сорóчка – твоя́ дóля, твоє́ щáстя, твоя́ й во́ля*», і дружка, який, демонструючи позначену кров'ю сорочку, каже: «*Чесність – дуже важне діло*» [14, 695].

Поодинокую фіксацію в говірках Луганщини має лексема *своє́* 'весільна шишка з червоними стрічками, за якою приходили посланці роду молодого з метою пересвідчитися в цнотливості молодої'. Цей лексичний евфемізм реалізовано у словах посланців: «*Ми прийшли́ за свої́м!*».

До цієї ж групи обрядових реалій можна віднести вогнище, яке учасники весілля розпалювали біля двору молодого й плигали через нього, прядку й гребінь, із якими йшли до річки й імітували прядіння, і воду, якою обмивали молоду чи молодих, мили батькам ноги, а учасники весілля мили в річці руки. Вони позначені відповідними назвами: *костьóр, вéретено, пря́лка й грéбiнь, вода́*. На наш погляд, ці реалії мають символіку повернення молодої до первісної чистоти. Таке припущення ґрунтується на тому, що вогонь у слов'янських традиціях має очищувальну й цілющу силу [17, 14]; вода, за міфологічними уявленнями, є першоосновою, фундаментальною стихією світобудови [11, I, 240]; прядіння в моделі світу займає особливе, не співвіднесене ні з господарством, ні з ремеслом, місце, належить до божественних занять і регламентується богами, а не людиною [21, 189-190]; із цілющими властивостями веретена в українців пов'язано чимало повір'їв [19, 64].

Протилежну обрядову семантику мають предмети домашнього вжитку, які символізують нечесність, порочність молодої. Ці весільні атрибути позначені лексемами, що вживаються також у позаобрядовому мовленні: *хому́т* 'хомут, який надівали на когось із батьків молодої або на саму молоду (молодого)' (назва *хомуть* у цьому ж значенні зафіксована і в давніх описах слобожанського весілля [14, 695]), *ре́шето, відрó без dna* 'предмети домашнього вжитку, якими примушу-

вали молоду носити воду’, *дірява бочка*, *зрізок без дна*, *жлукто* ‘ємності, в які молода лила воду’, *кóлесо* ‘колесо, яке вивішували на ворота й крутили’, *дірява ложка* ‘ложка для молодої’. Об’єднувальним елементом семантичної структури цих назв є ‘дірявість, непридатність для користування’ позначуваних реалій. Репрезентанти цієї мікрогрупи назв виявляють прозорий метонімічний зв’язок із відсутністю цноти в молодої, тому співвіднесені з ними денотати можна віднести до генітальних символів.

В одному з сіл нам розповіли, що на знак здійснення дефлорації молодої *просвєрдлювали у стáвні дірку*. А в іншому, відправляючи молодих спати, дружка наказує їм: *«Ідіть порешетіть!»*. Х. Вовк зауважує, що в українському весільному фольклорі «понеділкові» (весільні гості) навіть зверталися до поганських богів, щоб ті допомогли «провертїти дірку», тобто здійснити обрядовий акт дефлорації. І додає, що це не лише українська, а й європейська традиція [2, 281].

Безперечно, при номінації інших атрибутів, позначених назвами *жóвті (сіні) лєнти* ‘стрічки, якими «прикрашали» в разі нецнотливості молодої весільних коней’, *жóвта гліна* ‘глина, якою примушували матір молодої фарбувати ворота свого двору’, *білий рушнік* ‘атрибут дружка’, *біла за́полоч* ‘біла за́полоч на плящі з житніми колосками’, мотиваційною ознакою став їх колір.

Таким чином, у регіональному обряді комори жовтий, синій, білий кольори вступають в антонімічні відношення з червоним кольором.

Явно негативну реакцію у присутніх викликають атрибути, що мають назви: *ганчірки*, *желізо*, *відра* ‘предмети, які вішали до підводи’, *склянкí*, *побіті пляшкí*, *чóботи дрáні* ‘предмети, які сусіди кидали у двір молодого’, биття по *мішкú* з *пóпелом*, молотьба *жіта*, розбивання *пóсуду*. Використання цих реалій зумовлене змістом обрядової ситуації.

На перший погляд, дивний ритуал виконують в одному з обстежених нами сіл: *«У понеділок якась жінка біла глєчик на пúзі у свєкру́хи. Її завєрнуть у рядно́ й кача́ють, а вона б’є, шоб усі сміялися»*. Немає сумніву, що процес биття глиняного посуду в цій ситуації сполучений з позитивними емоціями учасників весілля.

А в минулому, очевидно, він був пов'язаний з обрядом комори. Авторитетним підтвердженням нашого припущення є висновок А. Топоркова про те, що у слов'янському весільному обряді биття посуду пов'язане з актами, що змінюють соціальний статус нареченої, й асоціюється це биття з дефлорацією чи пологами, осмислюється як побажання щастя молодим [15, 180-182].

У деяких населених пунктах у разі нецнотливості молодої на стіл клали *гарбуз* або ж підносили його матері молодої чи самій молодій, або ж *кидали гарбуз-чата услід поїзду*. Припускаємо, що на формування власне «коморної» символіки цього овоча вплинула така його ознака, як внутрішня порожнистість.

Подеколи з ритуальною метою у східнословобожанському весіллі використовують також тварин. Так, демонструючи цноту молодої, представники роду молодого впускають у хату, де знаходяться весільні гості, червоного півня чи курку, що мають назви: *красний петух*, *курка*; потім їх ловлять і несуть варити. Позитивна весільна символіка півня має давні корені: у слов'янській міфології цей представник фауни є одним із зооморфних образів сонця [5, 135]. Червоного ж півня народна уява наділила особливими властивостями: вважається, що він приносить щастя, охороняє худобу від відьом, а малих дітей – від підміни нечистою силою [19, 236]. Учені відзначають, що курка як «вище» створіння у весільному ритуалі символізує продовження роду, відродження життя [19, 235]. Із цією ж метою в сучасному обряді *пускають у в'оздух голубів і стріляють*. Відомо, що голуб в Україні здавна символізує любов [13, 36].

З протилежною семантикою використовується в обряді шлюбної ночі кінь, позначений лексемами *лошá*, *кобіла*: *«Мáтері лошá підвóдять зáдом – це мáти винувáта, шо дочкá нечéсна. Як плохá молодá – кобілу в хáту введóуть – вона напáкосте, а молодá прибирає»*. Різні весільно-обрядові дії з конем чи його імітацією зустрічаються на території всього східнослов'янського ареалу.

У східнословобожанських говірках існують і спеціальні назви молодої, зумовлені обрядом першої шлюбної ночі. Об'єднані вони навколо сем: 'цнотлива молода' – 'нецнотлива молода'. Частіше на позначення дівчини, яка зберегла цноту до

весілля, вживають назви: *чесна* (дівчина, дівка, молодá), рідше – *дівочка*, *хорóша* (дівчина, молодá), *гáрна* (добросóвісна) дівка, *цёлка*, *благополúшна*, *бáришня*, *молодéць*, *непорóчниця*, *непорóчна*, *нетрiпúха*, *чiста*, *невiнна*, *нетрóнута*, *незáйнята* (хлопцями), *незáймана*, *якá себé вiдержала*. Нецнотливу молоду називають переважно *нечесна* (молодá), *iнколи* – *плохá* (молодá), *нехорóша* (дівчина, дівка), *недiвчина*, *недiвка*, *бáриня*, *гуляща дiвка*, *бáба розóдрана*, *пóкритка*, *грéшна*, *сúчка*, *трiпúха*, *спóрчена*, *стрьóпана*, *прогуляна*, *прогулялась*, *свёрдлена*, *опорóчена*, *зрáджена*, *неблагополúшна*, *якá себé не вiдержала*. Давніші джерела фіксують у відповідних значеннях назви *чесна* – *нечесна* (молода) [4; 14]. Немає сумніву, що ці лексеми є позитивно або негативно конотованими, чимало з них виявляють додаткову генітальну семантику.

Наведений лексичний матеріал переконує в досить активній мовотворчості носіїв українських говірок Луганщини при характеристиці дівчини, яка зберегла / не зберегла цноту до весілля. А це є свідченням того, що цьому питанню тут до недавня надавалося неабиякого значення.

Номінативні одиниці, пов'язані з обрядом комори, засвідчують свій високий потенціал до власне весільної символізації (зокрема колірної, генітальної), евфемізації слів на позначення конкретних ритуальних атрибутів, а також до їх конотації (позитивної або негативної).

Опис обрядових номенів у їх єдності з екстралінгвальними елементами обряду дозволив побачити ментальні й морально-психологічні особливості слобожан, а також певною мірою наблизив нас до встановлення етимології давнього обряду комори як феномена української духовної культури.

Подальше дослідження репрезентованого у статті матеріалу (як окремих лексем і виразів, так і транскрибованого тексту) не лише філологами, а й етнографами та істориками відкриває перспективу створення в майбутньому цілісного портрету Східної Слобожанщини як української етнокультурної території.

Література

1. Боплан Г. Л. де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. – К. : Наук. думка; Кембрідж (Мас.) : Укр. наук. ін-т, 1990. – 256 с.
2. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології. – К. : Мистецтво, 1995. – 336 с.
3. Гримич М. З дівчини – в жінку: перша шлюбна ніч в українців // Народна культура українців: життєвий цикл людини : іст.-етнол. дослідж. у 5 т. / [наук. ред. М. Гримич] – К. : Дуліби, 2012. – Т. 3: Зрілість: Жіноцтво, жіноча субкультура. – 2012. – К. : Дуліби, 2012 – С. 176-191.
4. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: Очерки по этнографии края / Сост. В. В. Ивановъ. – Х., 1898. – Т. I. – 1012 с.
5. Иванов Вяч. Вс., Топоров В. Н. Славянские моделирующие семиотические системы: Древний период. – М. : Наука, 1965. – 244 с.
6. Ігнатенко І. З дівчини – в жінку: обряд «комори» та символіка дівочої цноти в українському весільному ритуалі // Народна культура українців: життєвий цикл людини : іст.-етнол. дослідж. у 5 т. / [наук. ред. М. Гримич] – К. : Дуліби, 2012. – Т. 3: Зрілість: Жіноцтво, жіноча субкультура. – 2012. – С. 192-202.
7. Каліновскій Г. Описаніє свадебныхъ украинскихъ простонародныхъ обрядовъ, въ Малой Россіи и въ Слободской Украинской губерніи, такожъ и въ Великороссійскихъ слободахъ, населенныхъ малороссіянами употребляемыхъ. 1777 // Харьковскій сборникъ. – Х., 1889. – Вып. 3. – С. 163-174.
8. Костенко Л. Весільна комора у контексті обрядів господарської магії : [Електронний ресурс] / Костенко Л. – Режим доступу : <http://pyrohiv.com.ua/ua/articles/read/192/vesilna-komora-u-konteksti-obrjadiv-gospodarskoj>
9. Махній М. Чистота шлюбу або Дівоча цнота як культурний феномен : [Електронний ресурс] / Махній М. – Режим доступу : <http://mahniy.blox.ua/>
10. Маховська С. «Ой з-за гори старостоньки»: Весільні традиції Слобожанщини кінця ХІХ – початку ХХІ ст. – К. : Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, ПП «Фоліант», 2014. – 316 с.
11. Мифы народов мира: Энциклопедия / Гл. ред. С. А. Токарев. – М. : Сов. энциклопедия, 1991-1992. – Т. 1-2.
12. Порхун І. С. Етапи втаємничення української молоді в суть сексуальних стосунків (ХІХ – початок ХХ ст.) : [Електронний ресурс] / Порхун І. С. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/40_OINBG_2014/Istoria/4_181159.doc.htm

13. Потапенко О. І., Дмитренко М. К., Потапенко Г. І. та ін. Словник символів / За ред. О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. – К. : Ред. часопису «Народознавство», 1997. – 156 с.
14. Свадьба, записанная въ Харьковской губернии // Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край, снаряженной И. Р. Географическимъ обществомъ, Юго-западный отдѣлъ: Матеріалы и изслѣдованія, собранныя д. чл. П. П. Чубинскимъ. – СПб., 1877. – Т. 4. – С. 679-696.
15. Славянские древности: Этнолингвистический словарь: В 5 т. / Под ред. Н. И. Толстого. – М. : Междунар. отношения, 1995. – Т. 1. – 584 с.
16. Сумцовъ Н. Ф. Хлебъ въ обрядахъ и пѣсняхъ. – Х., 1885. – 140 с.
17. Токарев С. А. К вопросу о значении женских изображений эпохи палеолита // Сов. археология. – 1961. – № 2. – С. 12-20.
18. Толстая С. Символика девственности в полесском свадебном обряде // Секс и эротика в русской традиционной культуре / Сост. Л. А. Топорков. – М. : Ладомир, 1996. – С. 192-206.
19. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник. – 2-е вид. / А. С. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. – К. : Либідь, 1994. – 256 с.
20. Українська мова: Енциклопедія / Редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія», 2000. – 752 с.
21. Цивьян Т. В. К мифологическим обоснованиям одного случая табу: Ласка (*Mustela Vulgaris*) // Проблемы сов. этнографии: К 100-летию со дня рожд. чл.-корр. АН СССР Д. К. Зеленина. – Л. : Наука, 1979. – С. 187-193.

**Опис обряду комори мешканкою с. Червона Попівка
Кремінського р-ну Луганської обл. Панченко Клавдією Федорівною, 1922 р.н.**

Куди відправляли молодих ночувати? Та в молодого ж вона остається – одділяються в куточок, тут же людей повна хата. Колись же хату робили таку ото, через сіни, а ото ж дві хатки. Вранці свекруха перевіряє, чи чесна. Як чесна – вона ж должна вимазати простінь, а як крові нема – так він (молодий. – І. М.) старається палець розірвати, а вимазати простінь, щоб не опозорити ж молоду. А як нечесна – тоді хомут надівають на молоду, і свекруха сковияє кóмiнь, увесь чисто, в хаті риє як сатана, і тоді ж вона доказує їй: «Маж же!». А його як не латай – воно всьо равно латане! Ага, а на неї надівають хомут, і тоді ж ото в тому хомутіві ведуть до її матері – «Яка ж у тебе дочка неблагополушина!». Це ви не захватили, шо нам мамка розказувала... А як молода чесна – на другий день сходяться, вона ж показує сорочку, чи простінь. Ага, показує, на тарілку кладуть (Їтіть твою мати!), нехай преподносить же сватам: «Ось дивіться, ми ж таки чесну взяли!». Понятно? Дружко, кажуть, должен переночувати ж перву ніч. Ну, конешно, в наші годи цього вже не було, а чули... Чути – чула, а не знаю, чи воно було, чи не було. У понеділок сходяться похмеляться, і йдуть дивиться на сорочку. Посходяться, оп'ять же тут готувляться, становлять закуску, вчораїне доідають. А тут же свекруха микається ж із цією сорочкою, еслі ж сорочка окровавлена – значить, тут же ж радість яка! А як молодих обдаровували: невістка свекрусі дарувала сорочку, додільну полотняну сорочку. Боже мій! Тут вишиті рукава, і вона танцює в тій сорочці й ото каже: «Це ж та сорочка!». А свекор танцює гопак і каже: «Це ж тії чоботі, що зять дав, а за тії чоботи дочку взяв. Чоботи-чоботи ви мої...».